

УДК 37.013(05)

*Ірина Драч
Університет менеджменту освіти,
м. Київ*

**АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМИ
СИСТЕМАМИ**

Анотація. Обґрунтовано необхідність систематизації понятійно-категоріального апарату проблеми управління педагогічними системами. Охарактеризовано сутність наукової методології. Проаналізовано основні поняття теоретичної складової методології управління педагогічними системами.

Ключові слова: *категорія, поняття, управління, методологія, підхід, закономірність управління, принцип управління.*

*Ірина Драч
Університет менеджменту освіти,
м. Київ*

**АНАЛИЗ ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНОГО АППАРАТА
ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ
СИСТЕМАМИ**

Аннотация. Обоснована необходимость систематизации понятийно-категориального аппарата исследования проблемы управления педагогическими системами. Охарактеризована сущность научной методологии. Проанализированы основные понятия теоретической составляющей методологии управления педагогическими системами.

Ключевые слова: *категория, понятие, управление, методология, подход, закономерность управления, принцип управления.*

*Irina Drach
Education Management University,
Kiev*

**ANALYSIS CONCEPTUAL-CATEGORICAL APPARATUS
RESEARCH ISSUES MANAGEMENT PEDAGOGICAL SYSTEM**

Annotation. The necessity of systematization of conceptual-categorical apparatus management issues pedagogical systems is substantiated. The nature of scientific methodology is characterized. The basic concepts of the theoretical component of the teaching methodology of management systems are analyzed.

Keywords: *categories, concepts, management, methodology, approach, pattern control, the principle of control*

Постановка проблеми. Будь-яке сучасне наукове дослідження має ґрунтуватися на використанні специфічного наукового апарату, покликаного точно відображати онтологію наукового знання у галузі досліджуваної проблеми. Аналіз змісту публікацій з проблеми управління у галузі освіти свідчить про те, що не завжди є чітке розуміння авторами базових понять досліджуваної проблеми, зокрема, спостерігається недостатнє усвідомлення ними важливої ролі коректного використання понятійного апарату. Водночас цілком погоджуємося з позицією І. Кантора, що термінологія – це основа мови науки, яка визначає значущі риси й ознаки педагогічних процесів та явищ. Сукупність понять і відповідних їм термінів створює розумовий і мовний апарат науки, визначає її кордони й актуальні питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу констатувати, що різні аспекти управління освітніми системами, функціонування яких має соціально-педагогічну спрямованість, розкриваються у наукових працях із проблем: філософії управління (В. Андрущенко, М. Михальченко, В. Кремень, С. Пазиніч, О. Пономарьов, О. Романовський, Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ); управління педагогічними системами (Ю. Бабанський, В. Бондар, Т. Борова, Л. Ващенко, Г. Дмитренко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Н. Клокар, В. Курило, В. Луговий, В. Маслов, В. Олійник, В. Пікельна, М. Поташник, Т. Сорочан, П. Третьяков, Є. Хриков, Т. Шамова); управління навчанням у вищій школі (С. Архангельський, В. Берека, О. Галус, С. Калашнікова, В. Крижко); психологічних аспектів управління (Л. Карамушка, Н. Коломінський, В. Семиченко, В. Якунін). Проте можна стверджувати, що проблема аналізу понятійного апарату дослідження управління педагогічними системами потребує подальших поглиблених досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність систематизації понятійного апарату в педагогічних дослідженнях пов'язана, у передусім, з тим, що він виконує низку найважливіших методологічних функцій:

забезпечує дедуктивну систематизацію наукового знання;
сприяє поясненню і систематизації емпіричних і теоретичних знань;
спрямовує розвиток знання через уточнення понять, поглиблення і розширення їх обсягу¹.

Тому побудова, уточнення та коректне використання понятійного апарату дослідження проблеми управління освітніми системами, забезпечує обов'язкові властивості впорядкованості й однозначності використання вченими мови педагогічної науки.

Метою статті є аналіз понятійного апарату дослідження проблеми управління освітніми системами.

Виклад основного матеріалу. Важливим аспектом формування окремих наукових понять є їх змістове співвідношення та взаємозумовленість вживання у науковому обігу. Зазначимо, що, виступаючи найважливішим видом думки, яка відображає дійсність у процесі абстрактного мислення, *поняття* тлумачиться як специфічна форма (спосіб) узагальнення предметів та явищ. Його визначення як логічної операції означає надання точного смислу мовному висловленню, яке допомагає відрізнити його від інших. Основоположні поняття називаються *категоріями* – родовими поняттями, від яких утворюються інші. При євсій близькості термінів «категорія» і «поняття» між ними існує різниця: будь-яка категорія є поняттям, однак не будь-яке поняття є категорією.

Проаналізуймо сутність категорії (родового поняття) «управління», яке на сьогодні широко використовується у багатьох галузях знань, з позиції семантики.

У Словнику російської мови під редакцією С. Ожегова і Н. Шведової поняття «управління» (управляти) співвідноситься із «напрямок ходу, руху кого- чого-небудь, керівництвом діями кого-чого-небудь»². Таким чином, на рівні семантичного аналізу поняття «управління» зумовлює тлумачення значень лексичних одиниць, які його описують, а саме: лексем «керувати», «направляти», «діяльність» і «дія».

¹ Яковлева Н. О. Понятийный аппарат современного педагогического исследования / Н. О. Яковлева // Педагогическое образование и наука. – М., 2014. – С. 95.

² Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – С. 305, 683.

Розглядаючи поняття «керувати», маємо його подвійне трактування: «Керувати – 1) направляти чиюсь діяльність; 2) управляти, завідувати»³. Аналіз поняття «направляти» («направляти – послати, відправити, дати призначення»⁴ та розуміння призначення як мети⁵ свідчать про спрямованість керування на досягнення цілі. Тому «управляти» означає керувати діяльністю, діями кого-, чого-небудь для досягнення поставленої мети.

Поняття «діяльність» визначається у Великому тлумачному словнику сучасної української мови як «...праця, дії людей в якій-небудь галузі»⁶. За В. Семиченко, діяльність – це «...процес реалізації активності людини, що спрямований на досягнення свідомо поставлених цілей. Самі цілі визначаються або її безпосередніми інтересами та потребами, або вимогами з боку суспільства, держави, конкретного підприємства»⁷.

Будь-яка діяльність складається з дій, а дія – довільний, навмисний акт, спрямований на досягнення усвідомленої мети; структурна одиниця діяльності. Кінцева мета діяльності досягається за допомогою ряду послідовно пов'язаних між собою дій, кожна з яких спрямована на досягнення певної мети. Таким чином, дія, з одного боку, розглядається як інструмент управління рухом до мети, з іншого, – як «...дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета»⁸, визначається як вплив.

На основі проведеного семантичного аналізу логічно дійти висновку, що управління в його загальному розумінні – це сукупність пов'язаних між собою впливів на діяльність кого-, чого-небудь для досягнення мети.

Під час аналізу сутності управління доцільно розглянути дефініції «об'єкт» та «суб'єкт» діяльності: «Об'єкт (від лат. objicere – кидаю вперед, протиставляю), – з філософських позицій, – це: 1) в онтологічному сенсі –

³ Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – С. 561.

⁴ Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – С. 311.

⁵ Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57 000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – С. 305.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 228.

⁷ Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. – К. : Издатель Эшке А. Н., 2002. – С. 3.

⁸ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – С. 228.

самостійний центр буттєвої активності; 2) у гносеологічному сенсі – те, на що спрямовано активність суб'єкта»⁹; «Суб'єкт (від лат. Sub і jicio – кидаю, кладу в основу), – також у філософії, – ... 3) джерело предметно-практичної та пізнавальної активності, спрямованої на об'єкт»¹⁰.

З погляду квантової фізики (А. Шредингер та ін.) не можна не враховувати, що об'єкт і суб'єкт діяльності ідентифікуються один з одним¹¹. В Енциклопедії освіти цю позицію подано використанням феномену «суб'єкт-суб'єктних відносин» як усезагальної, родової, висхідної категорії¹².

Продовжимо аналіз поняття «управління», використовуючи словникові джерела та праці науковців. Найширше визначення зазначеного поняття подано у філософському словнику, в якому воно тлумачиться як елементарна функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності.

Один із класиків сучасного менеджменту А. Файоль тлумачить управління як ієрархічно організовану діяльність, завдяки якій визначається оптимальний спосіб групування робіт, розподіл повноважень і відповідальності на різних рівнях організації. Доповнює це визначення характеристика управління як ефективного і продуктивного досягнення цілей організації шляхом планування, організації, лідерства (керівництва) та контролю над організаційними ресурсами (Р. Дафт); як регулювання стану будь-якої системи (матеріально-речової, соціальної) з метою отримання потрібного результату (С. Кові).

З іншої позиції управління характеризується як процес цілеспрямованого впливу керівної системи або органу управління на керовану підсистему або об'єкт управління з метою забезпечення його ефективного функціонування та розвитку. Подібний зміст у поняття «управління» вкладають В. Афанасьєв, Б. Гаєвський, Г. Добров, Г. Єльнікова, В. Кнорринг.

⁹ Словарь философских терминов / науч. ред. проф. В. Г. Кузнецов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – С. 385.

¹⁰ Словарь философских терминов / науч. ред. проф. В. Г. Кузнецов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – С. 553.

¹¹ Словарь философских терминов / науч. ред. проф. В. Г. Кузнецов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – С. 385–386.

¹² Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 883–884.

Вважаємо за потрібне підкреслити особливу значущість розуміння певною групою вчених феномену управління як процесу, що узгоджується з самоуправлінням об'єкта управління. Таку позицію цілком поділяємо і ми. Тлумачення поняття «управління» в зазначеному контексті знаходимо у праці В. Кременя, С. Пазиніча та О. Пономарьова «Філософія управління»¹³. Серед сучасних праць вітчизняних учених, присвячених дослідженню сутності феномену управління, вважаємо зазначену роботу найґрунтовнішою.

На думку авторів, сутність управління будь-яким об'єктом полягає в обґрунтованому виборі та здійсненні таких впливів на нього, які узгоджені з механізмами його самоорганізації і спрямовані на підтримання певної цілісності і структурної визначеності цього об'єкта та бажаного характеру його функціонування і розвитку з метою успішного досягнення обраних цілей¹⁴. Отже, тлумачачи поняття «управління» в класичному розумінні як вплив суб'єкта управління на об'єкт управління для досягнення визначеної мети, принциповим моментом, на який звертають увагу вчені, є взаємозв'язок та узгодження процесів управління й самоорганізації.

Заслуговує на увагу позиція Г. Мінцберга про сутність управлінської діяльності, досліджуючи яку вчений розкриває її потрібну природу: управління – як діяльність (ремесло), науку та мистецтво: «Мистецтво заохочує творчість, «прозріння» й «бачення». Наука забезпечує порядок за допомогою системного аналізу й оцінок. Ремесло ж має зв'язки, засновані на реальному досвіді»¹⁵. В основі кожного «природного прояву» управління покладено різні методи пізнання: «Мистецтво схильне бути індуктивним, переходячи від окремих подій до загальної картини. Наука – дедуктивна, рухаючись від загальних концепцій до часткових випадків. Ремесло ж ітеративне й може переходити як

¹³ Кремень В. Г. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – К. : Знання України, 2007. – 360 с.

¹⁴ Кремень В. Г. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – К. : Знання України, 2007. – С. 96, 228.

¹⁵ Минцберг Г. Требуется управленцы, а не выпускники МВА. Жесткий взгляд на мягкую практику управления и систему подготовки менеджеров / Г. Минцберг. – М. : Олимп-Бизнес, 2008. – С. 101.

від загального до часткового і навпаки. Для ефективного управління потрібні всі три складові»¹⁶.

На важливості соціально-психологічних аспектів управлінської діяльності акцентується увага вчених Л. Карамушки, Е. Орбан-Лембрик, К. Грищенко, М. Михальченко.

Аналізуючи об'єктивні та суб'єктивні фактори, які впливають на схвалення управлінських рішень, Л. Карамушка наголошує на важливості, зокрема, саме суб'єктивних факторів, які пов'язані з індивідуально-психологічними характеристиками самого керівника, особливостями його взаємодії з педагогічним колективом. Процес схвалення управлінських рішень, на думку вченої, є здебільшого «психологічним», зокрема, «соціально-психологічним».

Е. Орбан-Лембрик зазначає, що управління передбачає керування людьми і взаємин між ними в системі ділового спілкування та взаємодії, координацію і організацію їхньої діяльності, ефективне використання всіх наявних засобів, спрямованих на виконання накреслених цілей і запланованих завдань раціональним, гуманним, економічним і правовим шляхом.

Сутність управління розглядається К. Грищенко та М. Михальченко як вид діяльності, який характеризується взаєминами людей, що складаються в процесі вироблення, схвалення і реалізації управлінських рішень.

Отже, здійснений аналіз поняття «управління» дає нам змогу дійти висновку про наявність таких основних підходів до його визначення, а саме:

- *діяльнісного*, з позицій якого управління тлумачиться як: діяльність (П. Друкер, В. Лазарев, М. Поташник, Т. Сорочан, А. Файоль); вплив однієї системи на іншу, однієї людини на іншу або групу (В. Афанасьєв, Г. Добров, Г. Єльнікова, В. Кнорринг);

- *системного*, який характеризує управління як процес переведення системи з одного стану в якісно новий, передбачаючи наявність у ньому сукупності взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів, скоординованих заходів, спрямованих на досягнення певної мети (Б. Гаєвський, Ю.

¹⁶ Минцберг Г. Требуется управленцы, а не выпускники МВА. Жесткий взгляд на мягкую практику управления и систему подготовки менеджеров / Г. Минцберг. – М. : Олимп-Бизнес, 2008. – С. 101, 102.

Конаржевський,

В. Маслов, Р. Шакуров);

- *соціально-психологічного*, який розкриває сутність управління, передусім, як взаємодію суб'єктів, під якою розуміється процес їх взаємопов'язаної та взаємозумовленої зміни (Л. Орбан-Лембрик, К. Грищенко, М. Михальченко, Т. Шамова, П. Третьяков).

Зазначимо, що досить часто в одному визначенні поняття «управління» поєднуються декілька підходів, що свідчить про його багатомірність та багатоаспектність. Узагальнення розуміння сутності поняття «управління» у сучасних наукових джерелах дає змогу сформулювати таке визначення: *управління* – це вид діяльності, що забезпечується сукупністю цілеспрямованих впливів суб'єкта управління на керовану систему, які узгоджені з механізмами її самоорганізації і спрямовані на підтримання функціонування системи, забезпечення її розвитку.

Дослідження проблеми управління освітніми системами зумовлює потребу в обґрунтуванні його методології (від гр. «методос» – шлях, «логос» – слово, поняття), оскільки саме методологія становить основу, фундамент раціональних дій з досягнення результатів, а значить, і дій управління. Найбільш поширені тлумачення терміну «методологія» випливають із двох його основних значень. Перше з них означає сукупність методів і прийомів дослідження, використовуваних у якій-небудь галузі науки. Друге зазвичай зіставляють із вченням про методи пізнання і перетворення дійсності¹⁷.

При цьому, на думку С. Гончаренка, розрізняють: а) часткову методологію як сукупність методів кожної конкретної науки; б) загальну методологію як сукупність більш загальних методів; в) філософську методологію як систему діалектичних методів, що є найзагальнішими і діють в усій царині наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію. За визначенням Філософського енциклопедичного словника, методологія – система принципів і засобів організації й побудови теоретичної і практичної діяльності.

¹⁷ Кремень В. Г. Філософія управління : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – К. : Знання України, 2007. – С. 323.

Українські вчені І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко зазначають, що наукову методологію становить певна система методів і форм, засобів та видів пізнання. На думку цих авторів, однією з найбільш актуальних проблем сучасного розвитку логіки і методології науки є питання про необхідність виділення, поряд з емпіричним та теоретичним рівнями наукового пізнання, ще одного порівняно самостійного рівня – метатеоретичного, який є передумовою самої теоретичної діяльності в науці.

Поділяємо позицію В. Маслова про те, що будь-яка методологія, зокрема управління освітніми системами, містить три обов'язкові складові: філософську, теоретичну та технологічну. Філософська складова базується на загальноприйнятих філософських положеннях про причинно-наслідкові зв'язки між процесами та явищами, кількісними й якісними змінами та залежностями. Другою обов'язковою складовою методології управління педагогічними системами є теоретична, яка базується на аналізі попередніх наукових досліджень проблеми, що вивчається, а також на особистих авторських концептуальних положеннях, узагальненні та інтерпретації матеріалів, отриманих у процесі дослідження. Третьою складовою методології управління є технологічна, що становить його організаційно-методичну основу¹⁸.

Виходячи із охарактеризованого розуміння сутності методології, проаналізуємо сутність понять «підхід», «закономірність», «принцип», які мають характеризувати теоретичну складову методології управління педагогічними системами.

Поняття «підхід» у загальноприйнятому значенні означає «...сукупність прийомів, способів (у впливі на когось або щось, у вивченні чого-небудь, у веденні справи)»¹⁹. Як загальнонаукова категорія, підхід має два значення. У першому значенні він розглядається як деякий вихідний принцип, вихідна позиція, основне положення або переконання, що покладено в основу дослідницької діяльності, у другому – як напрям вивчення об'єкта (предмета) дослідження. Істотною ознакою підходу як методологічної категорії є те, що він

¹⁸ Маслов В. І. Головні структурні складові наукових досліджень педагогічних систем / В. І. Маслов, І. В. Ситар // Вісник післядипомної педагогічної освіти : зб. наук. пр. – К. : АТОПОЛ ГРУП, 2015.

¹⁹ Ожегов С. І. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1987. – С. 535.

містить не тільки сукупність певних принципів і теоретичних положень, а й відповідні їм способи діяльності (Т. Давиденко).

Оскільки педагогіка – наука, орієнтована на практичне перетворення соціальної дійсності, багато дослідницьких підходів, які використовуються для вивчення педагогічних явищ, особливо в прикладних аспектах, водночас є і методологічною основою педагогічної діяльності. Тобто підхід у його дослідницькому і діяльнісному статусах розрізняється, насамперед, на процесуально-діяльнісному рівні. Проте у будь-якому випадку він є теоретико-методологічною категорією (А. Петров).

Доцільність і необхідність виділення цієї категорії як практико-діяльнісного концепту обумовлено тим, що, як відзначає Б. Гершунський, при всій своєрідності, неповторності і багаточисельності рівневих і профільних навчально-виховних систем у самому підході і до цілепокладання, і до відбору змісту, і до вибору методів, засобів та організаційних форм освітньої діяльності є чимало загального, інваріантного, характерного для даного етапу розуміння ефективності, власне, педагогічного процесу і найбільш вірогідних тенденцій його вдосконалення в майбутньому. Саме підхід до обґрунтування всіх компонентів навчально-виховних систем втілює в собі методологічні орієнтири реалізації відповідних стратегічних доктрин освіти.

Методологічне значення підходів виявляється в певній світоглядній позиції авторів досліджень, у сукупності принципів, які орієнтують дослідження на досягнення ідеальної мети, у можливості вибору стратегії для вирішення досліджуваної проблеми. Методологічне знання детермінує правильну постановку наукової проблеми з погляду тенденцій і форм розвитку пізнання, забезпечує проведення дослідження на якісній теоретичній основі, надає засоби для виконання поставлених завдань (І. Блауберг, В. Швирьов, Е. Юдін).

На нашу думку, забезпечити повноту і всебічність дослідження складних систем, до яких належить система управління педагогічними системами, можна лише використовуючи певну сукупність методологічних підходів, які доповнюють один одного. Виокремлені та науково обґрунтовані дослідниками

підходи дають змогу визначити певні закономірні зв'язки, притаманні досліджуваній системі управління. Для відображення об'єктивної педагогічної реальності, враховуючи особливості педагогічного процесу (його складність, багатофакторність, варіативність результату), доцільним є виділення закономірностей управління педагогічними системами.

Найширше визначення поняття «закономірність» подано в Енциклопедії професійної освіти, де воно тлумачиться як об'єктивно існуючий, повторюваний, істотний зв'язок явищ суспільного життя або етапів історичного розвитку.

Важливим для розуміння сутності закономірностей, на нашу думку, є опис їх властивостей, представлений А. Кочетовим. Автор зазначає, що закономірності, яка є результатом науково-педагогічного дослідження, притаманні такі властивості:

- 1) розкривати взаємодію і рух досліджуваного явища як «саморух»;
- 2) фіксувати якісну стійкість і повторюваність явища не тільки в короткому, а й у тривалому періоді часу;
- 3) відображати істотні ознаки явища і його структури в чітко оформлених виразах, у визначеннях і поняттях.

До спектра фундаментальних вітчизняних та зарубіжних праць, в яких висвітлено проблему визначення та обґрунтування закономірностей управління освітою, нами віднесено праці В. Бондаря, Л. Ващенко, О. Галуса, Л. Даниленко, Т. Давиденко, Г. Єльнікової, Л. Калініної, Л. Карамушки, Н. Коломінського, В. Маслової, Н. Клокар, О. Орлова, В. Пикельної, Є. Хрикова, Є. Яковлєва.

Під закономірностями управлінської діяльності В. Бондар розуміє стійку залежність, зв'язок між процесом управління і зовнішніми щодо нього суспільними системами й умовами, а також зв'язок і залежність між компонентами процесу управління і процесами викладання та навчання.

Схожу позицію щодо трактування поняття «закономірності» відстоює Є. Хриков, який під закономірностями управління навчальним закладом розуміє стійкі залежності, зв'язки між процесом управління і зовнішніми щодо

нього суспільними процесами й умовами, між компонентами процесу управління та навчально-виховного процесу, між компонентами процесу управління.

На важливості розкриття закономірностей управління акцентує увагу В. Маслов. Із позиції системного підходу закономірності управління розуміються вченим як стійкі причинно-наслідкові зв'язки між різними елементами системи, що забезпечують її стабільне функціонування. Саме розкриття закономірностей та організація діяльності з їх урахуванням є головною основою наукового управління.

З іншої позиції визначає сутність закономірностей управління Є. Яковлев. На думку автора, це об'єктивно існуючі, повторювані істотні зв'язки явищ та процесів, які відображають зміст і перетворення педагогічних та управлінських впливів, умови й обмеження педагогічних та управлінських процесів, напрям розвитку педагогічних систем.

Узагальнюючи результати наведених визначень, під закономірностями управління педагогічними системами розуміємо об'єктивно існуючі, повторювані, стійкі, істотні зв'язки між різними елементами системи, які відображають зміст управлінських впливів та забезпечують стабільне функціонування системи²⁰.

Сукупність закономірностей і принципів управління має вирішити цілий ряд методологічних завдань:

- відобразити найважливіші властивості управління освітніми системами;
- виявити взаємозумовлені фактори, що впливають на його функціонування і розвиток;
- встановити зв'язок теорії з практикою управлінської діяльності через визначення вимог і правил адекватної реалізації управління.

Виокремлення закономірностей передбачає подальше наукове обґрунтування принципів управління педагогічними системами. Розкриття зв'язку принципів із закономірностями управління відображено у працях В.

²⁰ Драч І. І. Закономірності компетентнісно орієнтованого управління професійною підготовкою майбутніх викладачів вищої школи / І. І. Драч ; Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К., 2012. – Вип. 72. – С. 153–159.

Загвязинського та Ф. Терегулова. На думку В. Загвязинського, принцип – це інструментальне відображення педагогічної концепції, що дано в категоріях діяльності, це методологічне відображення пізнаних законів та закономірностей. Важливим, на наш погляд, є висновок про зв'язок закономірностей і принципів управління, зроблений Ф. Терегуловим. Вчений зазначив, що закономірність – це суще, а принцип – логічна експлікація належного, бажаного і суцього, визначений механізм досягнення належного. Ці категорії проявляються в різний час: закономірності розкриваються на етапі відображення педагогічної дійсності, при русі думки від практики до науки, а логічно виділені з них принципи реалізуються на етапі конструювання освітнього процесу, при русі думки від науки до оновленої практики.

Отже, принципи управління є конкретним проявом закономірностей управління. Принципи управління розглядаємо як «...фундаментальні, теоретично обґрунтовані й практично перевірені положення, що мають об'єктивну, реальну природу, відбивають стійкі тенденції та закономірності, притаманні системі управління»²¹.

Висновки. Отже, проаналізовані особливості понятійно-категоріального апарату дослідження проблеми управління освітніми системами дають підставу стверджувати, що він має складну структуру, передбачає систематизацію і має будуватися на основі цілісності, науковості та повноти. Завдання дослідника полягає в адекватному його використанні, оскільки довільне тлумачення понять, зміна меж їх використання може призвести до повного їх спотворення й отримання помилкових результатів.

²¹ Маслов В. І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посіб. / В. І. Маслов. – Тернопіль : Астон, 2007. – С. 67.